

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
Кафедра історії та етнології України

Борисенківські ЧИТАННЯ

Збірник тез II Всеукраїнської наукової
конференції
м. Київ, 22 листопада 2024 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
Факультет історії, бізнес-освіти та права
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Історичний факультет
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет історії і міжнародних відносин
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Факультет національної безпеки, права
та міжнародних відносин

ЗБІРНИК ТЕЗ
II Всеукраїнської наукової конференції
«БОРИСЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ»
22 листопада 2024 року
м. Київ

Київ – 2024

УДК 94(477+100)+37.016:94]:005.745

Б82

«Борисенківські читання»: Збірник тез II Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 22 листопада 2024 року). Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 284 с.

Матеріали конференції містять тези доповідей учасників II Всеукраїнської наукової конференції «Борисенківські читання». Тематика конференції охоплює дослідження з актуальних проблем історії України та етнології, всесвітньої історії та міжнародних відносин, а також методики та методології історії.

Збірник призначений для широкого кола науковців, студентів, аспірантів, викладачів та усіх, хто цікавиться історією.

*Рекомендовано до друку Вчено радою історичного факультету
імені Михайла Драгоманова
(протокол № 5, від 18 грудня 2024 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Мелещенко Т.В. – кандидат історичних наук, професорка

Візер С.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Телегуз І.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Перепелюк О.М. – доктор філософії (історія та археологія), доцентка

Бакка Т.В. – кандидат педагогічних наук, доцентка

Упорядники:

Візер С.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Телегуз І.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Технічне оформлення:

Похиль С.С.

Рецензенти:

Щербак В.О. – доктор історичних наук, професор

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор

Тези подано в авторській редакції, автори матеріалів несуть відповідальність за подану інформацію, достовірність наведених фактів та посилань у текстах. Точки зору авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редакційної колегії.

© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2024

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ ТА МЕТОДОЛОГІЇ ІСТОРІЇ

ВИКОРИСТАННЯ УСНОЇ ІСТОРІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ НА ЗОЛОТОНІЩИНІ (НА ОСНОВІ СПОГАДІВ ЖИТЕЛІВ СЕЛА ШАБЕЛЬНИКИ ЗОЛОТОНІСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

*Загребельна Ніна,
кандидат історичних наук, доцент
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ*

Анотація. У статті розглянуто перебіг подій Голодомору 1932-1933 років в селі Шабельники Золотоніського району Черкаської області. В основі дослідження були використані спогади жителів села Шабельники – свідків та очевидців геноциду українського народу. Використання усної історії в сучасних закладах середньої освіти сприятиме збереженню історичної пам'яті для майбутніх поколінь українців.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, очевидці, хліб, зерно, Шабельники, колгосп, «чорні дошки», інтерв'ю.

Голодомор 1932-1933 років – це трагедія, акт геноциду українського народу, організований радянським тоталітарним режимом Йосипа Сталіна шляхом створення штучного голоду в Україні. Голод забрав життя мільйонів жителів українських сіл: селян, інтелігенції, духівництва. Серед померлих від голоду становить велика кількість жінок та дітей.

Навчальна програма з історії України передбачає вивчення у 10 класі в закладах загальної середньої освіти розділу 4 «Україна у складі тоталітарної імперії – Союзу Радянських соціалістичних республік». В результаті ознайомлення з матеріалом даного розділу здобувачі освіти повинні знати про масові депортації, розкуркулення, насильницьку колективізацію, розуміти явище Голодомору 1932-1933 років як геноциду Українського народу, масштаби та наслідки Голодомору. В результаті навчально-пізнавальної діяльності здобувачі освіти знатимуть хронологічні межі «епохи Голодомору», дати Голодомору 1932-1933 років, головні місця поховання жертв Голодомору, розуміти зміст таких понять: «епоха Голодомору», «політика творення голоду», «розкуркулення», «тоталітарна імперія», «хлібозаготівлі», «чорна дошка», пропаганду як інструмент підготовки геноциду (ідентифікація, дегуманізація, демонізація «образів ворогів» - «куркулів»), явище Голодомору як геноциду

Українського народу, наслідки одночасної дії комуністичної та імперської практик, взаємозалежності між упровадженням форсованої індустріалізації, насильницької колективізації, Голодомором, репресіями, вміти показати на карті регіони масового голоду 1921-1923 років, Голодомору 1932-1933 років, аргументовано обстоювати правову оцінку Голодомору як геноциду Українського народу [6].

При вивченні зазначеного матеріалу доцільно використати краєзнавчі матеріали про перебіг Голодомору 1932-1933 років в селі Шабельники Золотоніського району Черкаської області. Цей навчальний матеріал буде слугувати засобом активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, конкретизації фактичного матеріалу, спробою порівняння масштабу загальнонаціональної трагедії на прикладі вищезазначеного населеного пункту.

Село Шабельники Золотоніського району Черкаської області було засновано у 30-х – 40-х роках XVII століття на лівому березі Дніпра. В історичних документах, а саме на карті французького інженера Гійома Левассера де Боплана зустрічається назва «Чабельнік» [1]. Існує версія, що назва села походить від першого поселенця – Шабельника. Ймовірно хтось із його роду займався виготовленням шабель, був зброярем [3, с. 321-324].

Голодомор-геноцид 1932-1933 років – це один зі злочинів радянської влади, спрямований проти українського народу. Через недовиконання «планів щодо хлібозаготівель» 18 жовтня 1932 року було видано постанову ЦККП(б)У «про заходи для посилення хлібозаготівель». В Україну приїжджає надзвичайна комісія на чолі з В. Молотовим, котра діяла у період з листопада 1932 року по січень 1933 року і мала відповідати за збір врожаю. Через недостатні здачі зерна було запроваджено так звані «чорні дошки». У випадку занесення на неї назви села радянська влада фактично обмежувала пересування жителів даного села та позбавляла їх будь-якого шансу на збереження хоч і невеликої кількості зерна чи продукції. Де-факто такі села були приречені на загибель. І таких сіл по всій Україні були сотні. Все зерно, реквізоване у селян, вивозилося в міста, а звідти – вагонами за кордон: у Францію, Італію, Англію, Німеччину тощо. Радянська влада вивозила за кордон не лише українське зерно, а й птицю, масло, рибу, яйця, мед, горіхи, раки, мак, хутро, селянське полотно.

Кістлява рука голоду не минула й село Шабельники. У 1933 році більше двохсот осіб померло від голоду. Переважно це були люди похилого віку і діти. Тим, хто працював у місцевому колгоспі, видавали по 400 грамів житнього борошна на день.

В селі Шабельники були сім'ї, котрі повністю вимерли. За спогадами очевидців, прямуючи вранці селом, можна було в різних місцях бачити мертвих

людей. Однак ніхто їх не оплакував, бо не вистачало сил. Ніхто не ховав людей у домовинах, їх скидали в одну яму та закопували.

Одним із методичних прийомів роботи вчителя при вивченні даного розділу є використання спогадів жителів села Шабельники – очевидців подій Голодомору. Вчителем історії Шабельниківського НВК Н.П.Макарчук було розроблено проєкт по зібранню відомостей про перебіг подій Голодоморугеноциду. Здобувачам освіти вдалося взяти інтерв'ю у деяких старожилів села Шабельники.

Як згадує Якименко Феодосія Парфентіївна: «Мені було 10 років, коли почався голод. Я була худенька, ноги ледве ходили, проте вижила. Їли ми лушпиння з картоплі, рвали рогіз (спичаки), чистили і їли. Від голоду померли мої брат Іван та сестра Марія. У Гаркавого Михайла вся сім'я вимерла. Був у їхній сім'ї хлопчик Микола, який ходив по селу, просив їсти, та так під тином і помер у пошуках хліба» [4, с. 51].

Колос Кость Андронович згадує: «Жахливі то були часи. Особливо весна 1933 року. Тоді мені було 12 років. Я, ще дужий, лазив по деревах і рвав листя з липи і клена, бо внизу люди вже все пообчухували. Принесу листя додому, мама натовче в ступі стержнів із кукурудзяних качанів, усе це змішає та й у піч. Виходить щось схоже на коров'ячий кізяк. І ми їли ті коржі, підсмажені молочком. Може того й вижили всі, що корову не зарізали на м'ясо. Їли бур'ян, ходили на колгоспне поле і зрізали колоски. Якщо спіймають на полі, то ув'язнювали на 10 років. У хаті, крім води, не було нічого. Взимку їли собак, котів, щурів. Прийшла весна, але радості вона не принесла. Завжди хотілося їсти. Ні лободи, ні кропиви не можна було знайти. Все люди поїли. Від жебраків не було відбою. Худі, босі, обдерті. На них, особливо на дітей, страшно було дивитися. Вони сиділи на воротах з простягнутими рученятами і просили їсти. Ноги тонесенькі, складені калачиком, пухлий живіт, похилена голова, обличчя майже нема, самі губи зверху. Сидить дитина і чогось гойдається, марить. Одного дня на цвинтар вивезли 15 осіб» [4, с. 51-52].

Уповноважений ЦККП(б)У Іванов прискорив хлібозаготівлю на Золотоніщині. Активісти відбирали у людей останнє, казали: «Сталіна дуриш!» Піддавали нищівній критиці колгоспи сіл Бубнове, Вільхи, Деньги, Хутір Каврайський за невиконання хлібозаготівель. На «чорні дошки» було занесено сільські ради сіл Ковтуни, Шабельники, Домантів, Хутір Каврайський [5, с. 125]. Активісти ходили зі штирями городами, відбирали картоплю, насіння, бобові. Діти сиділи під тином та просили хліба. Часто дітей хоронили живцем.

Як засвідчує жителька села Шабельники, Лощинна Устина Іванівна: «Мій чоловік ходив ловити ракушки, раки, щоб прогодувати сім'ю. Їли їжаків, кору листя. Були випадки людоїдства. Під парканами лежали мертві діти, молодь,

старі. З хати чувся галас. Зайшли туди, а там чоловік хотів віднести молоду жінку на віз, а вона ще жива, відпиралася і кричала. На це все дивилися переляканими очима троє дітей. Візнику давали за кожний труп 100 грамів хліба... Під стукіт барабанів учні разом з активістами села ходили забирати хліб у селян. Під червоним прапором везли в Золотоношу, а потім там здавали. Людям казали на благо держави, в ім'я щасливого майбуття. А тим часом разом із селянами вмирили ремісники, вчителі, діти» [4, с. 54-55].

Ганна Семенівна Назарко з села Шабельники згадує: «Хлібозаготівельні бригади повимітали все з хати, навіть просяні та гречані відходи. Ходили з сірниками, нишпорили по льохах, горищах, заглядали в печі до горщиків, щоб їстівного не залишилося. Як хоч, так і живи. Нас врятувала корова. З часом заросли бур'янами городи, поля. Не бачили в селі ні kota, ні собаки – все поїли і самі повмирали. Їли цвіт акації, липи, зеленухи абрикос. Як падали пухлі, їх підбирали кидали на грабарку, везли на кладовище. Усіх померлих скидали в одну яму. Але траплялося так, що серед померлих були живі люди, яких теж закопували. Хто жив недалеко від кладовища, говорили, що від цих ям долинав стогін. Цей стогін запам'ятається на все життя» [4, с. 55].

Як згадує Темченко Пантелеймон Іванович, житель села Бубнове Золотоніського району Черкаської області: «Я народився 2 серпня 1928 року. У 1942 році ми з мамою переїхали жити в село Шабельники, так як хату ми продали під час голодовки. Мати похоронила мого батька, а потім сестричку, яка була на два роки молодшою за мене. У 1933 році помер мій молодший брат, якому був всього 1 рік. Відлучивши його від грудного молока, він помер через повну відсутність хліба в хаті. Ще мама доглядала сестрину доньку, яку вбили за те, що вона рвала ще не доспівші вишні. Ми чудом вижили. Сусідська бабуся Дремиха приносила мені в дерев'яній точеній мисочці кропиву та кінський щавель, облитий кип'ятком та подрібнений... Після того, як нагодує свою родину, завжди принесе мені, поставить на підвіконня, ще й дерев'яну ложку покладе. А я вилізу з-під стола, руками все виїм, а юшкою зап'ю. Ложки було непотрібно. Потім бабуся зачиняла вікно і наказувала чекати на маму. Мама працювала на полі. За це їй давали 300 грам хліба... Вона принесе таких як дві пачки сірників, складе його до купи, а я притулю до рота, а його так мало. Всього 20 грам. І треба було вижити, і ось стільки прожити». Вищезазначені спогади були записані у 96-річного жителя села Шабельники у 2022 році.

«Під час голодомору мені було 15 років, - згадує Ганна Іванівна Дідаш. Це був страшний час. Майже у кожній хаті від голоду помирали люди. Вмирили цілими сім'ями. Найтяжче було матерям, коли діти просили їсти, а не було що дати. Матері рвали на собі коси, божеволіли. Біля нас жила сім'я Лаврона Дідаша. В сім'ї було п'ятеро дітей. Їсти не було нічого. Спочатку помер батько,

тоді діти, залишився один хлопчик і мати. Що де змогла знайти мама все віддавала синові, а сама ходила голодна. Було йдеш понад хатою і чуєш як плаче, просить їсти. Тоді померла мати, її взяли в рядно і понесли на цвинтар. Цей хлопчик ходив на цвинтар, на могилу кожен день і все плакав і просив їсти. «Мамо, вставай, я їсти хочу» - просив він. Ця дитина опухла, лягла на могилу і померла, промовляючи свої останні слова: «Мамо, я їсти хочу» [4, с. 52].

21 листопада 2008 року в селі Шабельники відбувся мітинг-реквієм з нагоди відкриття пам'ятника жертвам Голодомору 1932-1933 років. Встановили його на кладовищі, високий, красивий і сумний у своїй чорній, трагічній монументальності, аби кожен відчув серцем жах цієї трагедії та згадав невинно убієнних синів та доньок, які не дожили, не долюбили, не виховали своїх дітей, не дочекалися внуків [2, с. 250].

При використанні усної історії про Голодомор-Геноцид 1932-1933 років у селі Шабельники доцільно застосувати: усний метод навчання (спогади очевидців, а також різноманітні методичні прийоми: розповідь вчителя, опис, характеристику, бесіду), наочний метод (історичні світлини, ілюстрації, атлас, контурні карти, порівняльні таблиці, схеми, діаграми), практичний метод (інтерв'ю з очевидцями, написання доповідей, рефератів, повідомлень, проєктів, виконання практичних та творчих робіт), текстуальний метод (архівні матеріали, виписки з газет, журналів, мемуари). Такі дослідження допоможуть здобувачам освіти отримати детальну інформацію про перебіг подій Голодомору 1932-1933 років. Адже багато свідків цієї трагедії, які залишились живими, боячись репресій, замовчували та не розповідали про це в радянські часи.

При вивченні даного розділу рекомендовані такі теми для практичних та творчих занять: «Голодомор мовою документів, свідчень, чисел...», «Історія мого роду крізь призму Голодомору 1932-1933 років», «Моя мала батьківщина в роки Голодомору-Геноциду 1932-1933 років».

Отже, використання усної історії про перебіг подій Голодомору 1932-1933 років на Золотоніщині (на прикладі села Шабельники) буде сприяти активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти на уроках історії України в 10 класі та в позанавчальній роботі. Поглиблений інтерес здобувачів освіти до вивчення історії рідного краю сприятиме формуванню ключових та предметних компетентностей, розвитку мислення, творчих пізнавальних здібностей та мотивації навчання у здобувачів освіти, збереженню історичної пам'яті для майбутніх поколінь українців.

Список джерел та літератури

1. Боплан Г. Л. де. Карта України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://freemap.com.ua/maps/boplan/1-2.jpg>
2. Голиш Г. М., Голиш Л. Г., Пономаренко М. Ф. Подорож златокраєм. Черкаси. Вертикаль, 2008. 570 с.
3. Загребельна Н. І., Яретик М. М. Краєзнавчий матеріал на уроці історії України як засіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти (на прикладі села Шабельники Золотоніського району Черкаської області). *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування. Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 28 листопада 2023 року. Випуск 2.* Глухів : Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. 350 с.
4. Макарчук Н. Шабельники: від козацьких джерел і до сьогодення. Черкаси: Видавець Макарчук Н. П., 2013. 208 с.
5. Мельниченко В., Морозов А., Поліщук В., Костюкова О., Козленко І., Левицька Е., Шитюк Л. Черкащина – духовності скарбниця. Черкаси : Рекламно-інформаційна видавнича фірма «Бізнес-стиль». 328 с.
6. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 10-11 класи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

ДО МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЙ НІМЕЦЬКО- РУМУНСЬКОГО РЕЖИМУ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ 1941-1944 РОКІВ: ЗНАЧЕННЯ ЧАСУ

*Левченко Юрій,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ*

Анотація. Розглядається значення часу в методології історії. Здійснюється розгляд досі існуючих окремих радянських стереотипів «німецько-фашистської» окупації, які мають безпосереднє відношення до часу. Розглядається значення часу в дослідженні німецько-румунського режиму окупації України в 1941–1944 роках.